

גאונות ושיגעון

טליה אסיף סטולרסקי

הקטטוניה של ניז'נסקי

היא הריקוד המושלם.

כל ריקוד אחר

הוא רק ניסיון בלתי מוצלח

לרקוד את הריקוד

המושלם

חזי לסקלי

http://www.creativitypost.com/psychology/must_one_risk_madness_to_achieve_genius

גאונותו, התשובה שתתקבל, לפחות באופן חלקי, תהיה קשורה לחופש שמוענק לאמן, המאפשר לו לשחרר כבלים חברתיים ונורמטיביים וללקות בשיגעון היצירתי. החופש הזה גם מאפשר לנו כחברה לשמר את הניצוץ.

בספרו *הדינאמיקה של היצירה* (סטור, 1972) טוען סטור כי להשראה ולשיגעון יש מהמשותף. הנקודה המשותפת, לדבריו, היא שמקורם של ההשראה והשיגעון בהשפעה הנמצאת מחוץ להכרתנו. לדבריו, מה שאמנים עושים כלל אינו שיגעון. להפך, כאשר הם לוקים בחוסר שפיות יצירותיהם דועכות. כדוגמה הוא מביא את המלחין רוברט שומאן, שלקה בתקופות דיכאון. דיכאון, לדבריו, אינו חופף לשיגעון. סטור מוסיף וטוען שבעת התקף מאני-דפרסיבי יש אולי תמריץ ליצירה, אבל לא בשעת המחלה עצמה. לתפישתו, גאונות מתייחדת בכך שלגאון יש "גישה חופשית וקלה לעולמו הפנימי, ואין הוא מדחיק אותו במידה רבה כמו רוב בני האדם" (סטור: 232).

היבטים היסטוריים הקשורים לסוגיה גאונות ושיגעון

בימי קדם, הקישור בין גאונות לשיגעון היה עניין שבשגרה. ביוון העתיקה נהגו להסביר כי מקורה של גאונות הוא ג'ני (Genic) - שד הנכנס באדם עם היוולדו ומלווה אותו כל חייו. אדם כזה הוא Ingenius (סטור, 1972). במקור, genius היה המקבילה הרומית לפסיכה - הרוח החיה הפועלת ביצירה והמנותקת מן האני המודע, הנמצא במרכז החזה. בהתחשב בתפישה זו אפשר אולי להסביר את האינזמה סביב הגאונות ותופעות המאפיינות אנשים בעלי כישורים יוצאי דופן, כמו התנתקות מהסביבה, התנהגויות הנחשבות מוזרות בחברה והתקפים של מצבי רוח, זעם, אלימות ואף התאבדות. במיתולוגיה היוונית, ה־genius לובש צורת נחש כמו הפסיכה, והפסיכה נמצאת בראש. לפי תפישה זו, לא זו בלבד שהגאונות עשויה להתערב במעשיו של האדם או לשלוט בו, אלא שיש סיבות לחשוב שבזמנו של אפלטון האמינו שאותה גאונות מחזיקה במידע רב יותר מזה שעומד לרשות האני המודע, והיא מזהירה אותו מפני מאורעות המאיימים להתרחש. אליעזר ויצטום, שחיבר עם ולדימיר לרנר את הספר *גאונות ושיגעון* (2009), אומר ש"לרעיון שיש קשר בין פסיכופתולוגיה ויצירה ניתן למצוא ביטוי כבר ביוון העתיקה אצל אריסטו ואפלטון, שביטאו את הרעיון כי המוזה 'משתלטת' כמו בצורה של איחוז על האמן היוצר ותורמת ליצירה. ויליאם שייקספיר מתייחס לכך כמה פעמים ביצירותיו, למשל במחזהו *חלום ליל קיץ*, שם הוא כותב כי הפנטזיה של היוצר מכילה יותר עומק מאשר בכל מכלולי הניתוח של הרציונליות הקרה".

בתקופת ההשכלה התעורר הצורך בהסבר רציונלי לזיקה בין גאונות לשיגעון. המסקנה של הניתוח הרציונלי היתה ששיגעון הוא התקף שחווה היוצר הגאון. בימינו הוביל חקר המוח למונח המודרני פסיכופתולוגיה. ויצטום ולרנר מציינים שבמחקר המודרני התפתחה מתודה איכותנית, הבודקת באופן מפורט את היוצר ומעמתת אותו עם ההפרעה הנפשית שממנה סבל. הם מאמצים גישה זו בנייתוח הקשר בין פעילותם של יוצרים רוסים במאה ה־19 להפרעה הנפשית שעמה התמודדו.

אגדת ניז'נסקי

ניז'נסקי נולד ב־1890 בקייב ומת ב־1950. הקריירה היצירתית שלו מוצתה עד שהגיע לגיל 30. לאחר מכן הוא אושפז וטופל במוסדות פסיכיאטריים שונים. "אגדת ניז'נסקי" צברה תאוצה בשנות שהותו במוסדות, זמן רב לאחר שחדל ליצור. ההילה שנוצרה סביבו התעצמה עם מחלתו ואשפוזו.

בסוף הלימודים לתואר שני בתוכנית הבינתחומית באמנויות באוניברסיטת תל אביב, כאשר התחלתי ללמד אמנות בבתי ספר ובכיתות מחוננים ומצטיינים, עלתה בי פעמים רבות השאלה מיהו מצטיין ומיהו מחונן. כיצד לאתגר ולכוון את התלמידים באופן שיייע להם לממש את מרב הפוטנציאל הטמון בהם, שאולי יביא מי מהם להירשם בדפי ההיסטוריה כיוצר גאון? בחרתי בתחום האמנות שבו מצאתי את מרבית העניין, התחום השייך לימי נעורי - המחול. זכרתי מילדותי את "אגדת ניז'נסקי", את יכולתה יוצאת־הדופן של ואצלב ניז'נסקי ואת ההתייחסות אליו כאל גאון בתחום. עם זאת, שמו נקשר למחלת נפש, לאשפוזים תכופים ולסיוס החיים במוסד לחולי נפש. חשבתי שהצצה לתוך חייו תהיה מבחינתי אפשרות ראשונית לבחינת השאלה מהי גאונות, שאולי תיתן מענה לתהייתו כמורה. המחשבות והדוגמאות המובאות כאן עוסקות באמן היוצר. לא עשיתי הפרדה בין מדעים לאמנות, אלא התייחסתי לתיאוריות ולמחשבות הבוחנות את הגאון כתופעה אנושית חברתית אחת.

איני פסיכולוגית, איני חוקרת מוח ואין לי יומרה לפתור את חידת "הנס". אני מנסה להתבונן במרחב המגוון והמבלבל שבין גאונות, יצירתיות, שיגעון, מחוננות, מצוינות ואולי תעתוע. זיקתי לנושא נובעת מתוך המבט באמנות וברצון המודרני/חברתי לייצר יותר ויותר מונחים והגדרות ספציפיות מבודדות לתחומים ולתופעות. כמחנכת אני מזהה חלוקה של התלמידים לקטגוריות כמו מחוננים, מצוינים, יצירתיים, רגילים וחלשים. הבידול הזה מייצר ומשמר סוג של גענות חדשה - גענות של התמחות. הוא יוצר סטיגמה, שעלולה ללוות ילדים לאורך כל חייהם ולפגוע באפשרות הפתוחה לפניהם ליצור ולהתפתח.

הרעיון שגאונות ושיגעון כרוכים זה בזה, בעיקר בעולם האמנות, שבו הפעילות והצמיחה מקורן בפרץ יצירתיות או בהשראה של המוזה, מעלה תהייה - האם כל גאונות יצירתית בתחום האמנות היא "חשובה" וטובה? הרי אין דינה של יצירת אמנות כדינה של המצאה מדעית גאונית. ואולי דווקא כן? המצאה מדעית גאונית כרוכה בעבודה שיטתית ולוגית, שיש מדדים לקבוע את איכותה ואת תרומתה לאנושות. ואילו יצירה גאונית באמנות נובעת, כך נדמה, מפרץ כלשהו, מניצוץ, מדבר־מה אלוהי וחמקמק. אבל אם נביט בתהליך היצירה, נראה שאין הבדל מהותי בינו לבין עבודתו הבלתי נלאית של הממציא המדען: עבודה, יצירה, עוד עבודה, עוד יצירה - כולן הניחו בסיס פורה שחיה לפרץ הבלתי מוסבר. הפסיכואנליטיקאי והפסיכיאטר אנטוני סטור (1920-2001) טוען שיש הבדלים בין אישיות של מדען לאישיות של אמן, אבל הדמיון עולה על השוני. אם כך, אני מניחה שאם נשאל כל גאון על פרצי יצירתו, על מושא

בנדטו קרוצ'ה (Benedetto Croce) נדרש לשאלה אם מוצר אמנותי הוא יפה בהכרח. הוא תהה אם לאסתטיקה יש מהות מאפיינת, היכולה להעיד אם יצירה אמנותית טובה יותר או פחות. קרוצ'ה סבר כי האמנות היא מוצר אסתטי שכולל בתוכו את האינטואיציה ואת הביטוי. לתפישתו, הביטוי האמנותי אינו נפרד מן היופי. גם דרך הילארד (Hillard), במאמר "Recent Theories of Genius" (2005), העוסק במשורר היהודי פאול צלאן, שהתפרסם במלחמת העולם השנייה ואחריה, חוקר את סוגיית המוצר האסתטי.

הקישור בין מחלת נפש, גאונות וגזענות היה חלק בלתי נפרד מתורת הנאציזם. תורה זו שאפה לייצר את הסטיגמה על ה"אחר", שזוהה באופן תרבותי במונחים של חולי ויהדות. צלאן תפס את הכתיבה כ"היפרדות מהזיהוי האתני". בשתי פואמות שהילארד מנתח, האחת מ-1960 והאחרת מ-1969, הוא מגלה שהכתיבה, לשיטתו של צלאן, היא צורה של חזרתיות, סדר חדש ושונה של הדבר המוכר, המצליח לייצר ריאליזם טהור. מבחינת צלאן, טוהר זה הוא האפשרות להיפרד מהגזענות ומשייכו התרבותי. הוא אינו מנסה לענות על שאלת הניצוץ, ומחילא אינו מצליח.

דרך ניתוח יצירותיו של צלאן נדרש הילארד לסוגיית הגאונות בשירה ולשאלה היכן נטוע המקור היצירתי. צלאן מותח ביקורת על תפישת "הגאון הרומנטי". לדבריו, כתיבה היא האפשרות לחשוף את המציאות, והעובדה שהשיגעון חולק את היצירה עם המקוריות (המיוחסת לגאון) אינה הוכחה מיידית לכך שהמקוריות אינה יכולה להתקיים ללא השיגעון. שניהם יכולים להיראות כתוצר קפריזי. שניהם אינם מתבססים על היגיון אוניברסלי ואינם מוגדרים על ידי מודלים שקדמו להם. הילארד גורס שצורת השירה עומדת בסתירה לצורה של מקוריות, מכיוון שהמקוריות צריכה להתגלם בצורה שבמבנה היצירה. השיגעון, לעומת זאת, הוא צורה "ריקה". אין לו ביטוי יצירתי בפני עצמו (Hillard, 2002).

ניצוץ של גאונות

בד בבד עם התקדמות המחקר הרפואי מתקדמת היכולת לפענח את הגאונות באמצעים מדעיים, המאפשרים לזהות באופן מדויק יותר את מרכיבי המושג, בהשוואה לתיאורים הרומנטיים ולהסברים הכורכים יצירתיות בחולי. אחד החוקרים שבוחנים את הקשר בין גאונות לשיגעון באמצעים מדעיים הוא הפסיכיאטר ההונגרי קרי (Keri, 2009). מחקריו מתמקדים בגן הנקרא *neuregulin1*, שמיוחס לו תפקיד בקשת רחבה של תהליכים מוחיים ובהם פיתוח התקשורת בין נוירונים וחיצוקה. לפי אחת ההשערות, אנשים הנושאים גן זה נמצאים בסיכון מוגבר לחלות במחלות נפש כמו סכיזופרניה והפרעה דו־קוטבית. ההשערה נבדקה במחקרים שיטתיים רבים, ורובם ככולם, למרות ההבדלים בגישות ובשיטות המחקר, הובילו למסקנה דומה: עוצמתם של תסמינים פסיכופתולוגיים, ובמיוחד של הפרעות אפקטיביות (הפרעות במצב הרוח ובאישיות), ושיעורם היו גבוהים יותר בקרב יוצרים מאשר באוכלוסייה הכללית. יתרה מזאת, ככל שהיוצר משמעותי ובוולט יותר, כך התסמינים עזים יותר. המחקרים גם הבחינו בין סוגים שונים של יוצרים. למשל, אצל משוררים וסופרים שיעורי ההפרעה במצב הרוח הם הגבוהים ביותר. שיעור גבוה של הפרעות כאלה מאפיין גם ציירים ופסלים. תופעה מעניינת נוספת שאפשר לחצוא בקרב יוצרים, המוזכרת כמוטיב חשוב ומשמעותי בספרם של ויצטום ולרנר, היא הקשר עם האובדן. אם אדם יצירתי חווה אובדן בגיל צעיר, היצירה הופכת לא פעם לאובייקט מחבר לדמות שאבדה ולכלי חשוב בדיאלוג המתמשך עמה.

ההיסטוריון והפילוסוף אייזק וודברידג' ריילי (Isaac Woodbridge Riley), הנמנה עם עורכי כתב העת *Psychological Bulletin*, הציג ארבע תיאוריות על הקשר בין גאונות למחלת נפש, שרווחו בתחילת המאה ה-20: (1) המחשבה הפתולוגית, הרואה בגאון בעל נזירזה שלה טבע אפילפטי;

להעצמתה תרמה לא מעט אשתו, רומולה ניז'נסקי (דה פולסקי), שהביוגרפיה שכתבה עליו מזוקקת מכל מאפיין העלול להכתים את חייו. תוכן ספרה עומד בניגוד ליומנו של ניז'נסקי עצמו ולספרים נוספים על חייו, ובהם בעיקר הביוגרפיה שכתב ריצ'רד באקל (Buckle, 1970).

יצירתו של ניז'נסקי התהוותה מתוך דחף ועבודה קשה. הוא נולד למשפחה שבה הריקוד היה חלק בלתי נפרד מהחיים, ואת שנות ילדותו בילה בתיאטראות. אמו ואביו היו רקדנים, וכישורו המולד מומש כבר כשהיה בן שלוש, אז ביצע עם אביו ובהנחייתו קטעי מופע. את הכשרתו המקצועית קיבל בבית הספר המלכותי בסנט פטרבורג, לשם שלחה אותו אמו כמפלס מפני העוני והמחסור. בית הספר היה שייך לצאר, והרקדנים שלמדו בו אומצו בידי הצאר. רק תלמידים בעלי תכונות מתאימות, שעברו בחינה גופנית מדוקדקת, התקבלו. ניז'נסקי היה אחד מחמישה ילדים, מבין 160, שאומצו בידי הצאר. בית הספר היה אחראי לחינוך התלמידים, סיפק את כל צרכיהם וניתק אותם ממצוקות היומיום שהיו מנת חלקם של רוב תושבי רוסיה. שנות החינוך בבית הספר בסנט פטרבורג היו לימים בעוכריו של ניז'נסקי, שהתקשה להתמודד עם המציאות.

השילוב בין כישורו המולד ובין עבודתו היומיומית המאומצת אמנם קידם אותו אל התהילה, אבל בד בבד יצר את הבסיס לניתוקו הנפשי. הוא התבלט גם בסביבה שבה היו רקדנים מוכשרים רבים. "הוא ריחף באוויר, ולרגע אף נעצר באוויר. אף רקדן לא יכול היה להגיע ליותר משישה *entrechat*, או במקרה הטוב שמונה, אך ניז'נסקי כיסה את פני הבמה כולה בקפיצה אחת", כתבה רומולה ניז'נסקי בספרה.

עבודתו של ניז'נסקי צמחה על הקרקע הפורייה של ראשית המאה ה-20, שבה פעלו יוצרים ומחדשים רבים. הזרמים האינטלקטואליים המובילים היו תנועות שהתנגדו למטריאליזם של התקופה. ברקע נשמעו קריאות לחידוש רוחני והעולם היה בעיצומם של שינויים בתפישת האמנות, שהביאו לעליית זרמים כמו הפוטוריזם, הקוביזם והדאדא. להקת "בלט רוס" בראשותו של סרגיי דיאגילב, שבה יצר ורקד ניז'נסקי, ייצגה תפישה טוטלית של האמנויות. הלהקה יצאה לפריס ולסיוור חובק עולם, שבו העלתה יצירות של מיטב הכותבים והמלחינים ובהם אלכסנדר סרגייביץ' פושקין, איגור סטרווינסקי וקלוד דביסי. את התפאורות והתלבושות שלה עיצב ליאון באקסט. יצירותיו של ניז'נסקי, שביטאו את רוח התקופה, שילבו אינטואיציה לתנועה עם יכולת פרשנות אינטלקטואלית. הוא שקע כל כולו באימונים ובחזרות. כפי שהעיד על עצמו, באותה תקופה היה מדוכא ועצוב כאדם פרטי, בעוד שאת חייו האמיתיים חי על הבמה.

מעדויות כתובות מאותה עת ומכתבים מאוחרים עולה שניז'נסקי נחשב לרקדן ויוצר שהביא את אמנות המחול לשיאה. הוא תפס את החיים בכלל, ואת המחול בפרט, תפישה רומנטית, אידיאליסטית. הוא רקד למען התנועה והיופי. הגמול החומרי לא הטריד אותו, דיאגילב סיפק את צרכיו. הוא לא אכל מזון מן החי והאמין באלוהים. הוא שאף ליצור את יצירת המחול "המושלמת" - שילוב בין גוף ונפש. ביצירתו הראשונה, *אחר הצהריים של פאון* (1912), נתן ביטוי לתפישה אסתטית כוללת ועשה שימוש בתנועות "חדשות" בבלט: עמידה ברגליים מקבילות או פונות פנימה ובברכיים כפופות, רקיעות וקפיצות המנכיחות את משקל הגוף ואת האנרגיה המחוברת לאדמה. הרקדנים נעו בפרופיל והתנועות יצרו חוסר נוחות (שם: 147).

ניז'נסקי הביא את עולם המחול אל המודרניזם, לאחר ששכלל את החן ואת הטכניקה הקלאסית. *פולחן האביב* (1913) שיצר למוסיקה של איגור סטרווינסקי עורר שערורייה גדולה וחולל סערות בקרב קהל הצופים. שתי יצירות אלו - היחידות ששרדו מתוך יצירותיו - הן מחדשות וחדשניות, הן בפן הכוריאוגרפי והן בביצוע, שניהם ברוח המודרניזם, וחשיבותן היסטורית. היו מבקרים שחשבו שהן "מכוערות".

כרוכה בשיגעון עלולות להיות השלכות: פטור מאחריות, שקיעה בעצלות אינטלקטואלית ואיבוד המנגנון של צבירת הידע. השלכה נוספת עלולה להיות תפישה גזענית כמו זו שעליה כתב צלאן, קרי, הגזענות שחוה צלאן וממנה מנסה להיפרד בכתיבתו.

סיכום

הדיון על גאונות וטירוף, יצירתיות ויצירה, מקיף יריעה רחבה. השאלה נוגעת בתחומים מגוונים, מרפואה ומחקר ביולוגי ועד למחשבה פילוסופית. השאלה תמשיך להעסיק את מיטב המוחות, שיוסיפו להגדיר ולמייין כישרון, יצירתיות, מחוננות וגאונות. נשאלת השאלה כמה גאונים נישאו על ספינות השוטים, שהרחיקו מהחברה גם פושעים, חולים, מצורעים ומשוגעים.

פתח הדברים העליתי שאלות כמחנכת. אסיים בדבריו של נורדאו, העוסקים בחינוך והם טובים ורלוונטיים עד היום. "לא כבד הדבר לחנך ולגדל צבאות של אמנים, סופרים, דבָּרָנִים ומלומדים מקרב כל האנשים, מבלי לבחור ולהבדיל ביניהם, וכל איש מהם יכול להגיע למעלת בעל כישרון במקצוע שלו. על היסוד הזה נשענת כל שיטת הלימוד בימינו. את כל התלמידים שמלמדים אותם על פי שיטה אחת ועל פי סדר אחד, וגם חומר הלימוד שווה לכולם. ואם בכל זאת היננו מוצאים תלמידים... טובים ורעים, אז ההבדל ביניהם... מונח לא בעצם כישרונותיהם, כי אם במידת שקידתם והתמדתם או במידת יכולתם להקדיש את עצמם יותר או פחות ללימודי בית הספר" (נורדאו, 1895).

הגאונים הם נכס של התרבות ושל החברה. יש צורך בבעלי השראה ובמוחות גדולים, שישאירו אחריהם נכסים ויצירות נשגבות. מותר לתהות: בין אם הדבר טמון בשיגעון ובטירוף ובין אם הוא טמון בגן משותף, מדוע אנו מתעקשים לנסות לפענח את שארית הניצוץ הטמון בכך? האם ההצלחה לפצח את חידת הגאון אינה טמונת בחובה סכנה של ייצור גאונים סדרתיים? כל היוצרים במדע, במחשבה, באמנות הפלסטית, בפרוזה ובמחול יעידו כי הדרך לתהילה רצופה עבודה מפרכת, התמדה ונחישות. בלעדיהן יישאר הניצוץ ככוכב נופל שנסרף בדרכו לאטמוספירה.

ביבליוגרפיה

יצטום אליעזר וולדימיר לרנר, 2009. *גאונות ושיגעון*, הוצאת אריה ניר. ניז'ינסקי רומולה, 1961. *ניז'ינסקי: אשף המחול*, הוצאת זיו. סטור אנטוני, 1972, 1983. *הדינאמיקה של היצירה*, ספריית פועלים. קרצ'ה בנדטו, 1983. *מדריך לאסתיקה*. הקיבוץ המאוחד. נורדאו מקס, 1895. "הגאונות והכישרון" (תרגום: ראובן בריינין). פרויקט בן יהודה - תרגום כתבים http://benyehuda.org/brainin/paradoxe_s_genius.html

Buckle Richard, 2012. *Nijinsky: A Life of Genius and Madness*. Pegasus.

Hillard Derek, 2002. "The Rhetoric of Originality: Paul Celan and the Disentanglement of Illness and Creativity" *The German Quarterly*, 75.4 pp. 394-407. Keri Szabolcs, 2009. "Genes for Psychosis and Creativity", *psychological science* 9, vol. 20, pp. 1070-1073.

Riley Woodbridge Isaac, 2005. "Recent Theories of Genius", *The Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods*, Vol. 2, No.13 pp. 345-352.

טליה אסיף סטורסקי רקדה כ־17 שנים אצל רחל טליתמן ובבת־דור. בעלת תואר שני מהתוכנית הבינתחומית לאמנויות באוניברסיטת תל אביב. מלמדת עיצוב ואמנות בבתי ספר ובכיתות מחוננים. צורפת ומעצבת. תלמידה לתואר שני בעיצוב אורבני בבצלאל.

2) התפישה הפסיכולוגית, שלפיה גאונות היא דרגת התפתחות גבוהה של המוח האנושי, בליווי כישרון; 3) התפישה החברתית, שמתארת את האדם ה"גדול", הגאון, כמשקף רוח הזמן, התקדמות החברה ורוחה ולמעשה הוא זה שיוזם את השינוי; 4) תפישת התת־הכרה, שלפיה נפשו ומוחו של גאון מכילים ספירה נוספת, נפשית ורוחנית, שיש לה זיכרון משל עצמה, דמיון ורגישות. לארבע התיאוריות משותפת ההכרה בכך שבגאון יש מקוריות שאין באדם הרגיל. מקוריות זו היא, כפי הנראה, הדבר שמחפשים כל חוקרי הגאונות. ריילי טוען ש"מתקבל על הדעת שהדעה כי הגאונות קשורה בדרך כלשהי לשיגעון לא נבעה מתצפית (שלפיה יוצרים מתאפיינים בסימפטומים ניוורטיים או פסיכויטיים רבים יותר מכל אחד אחר), אלא מההרגשה שגם היוצרים וגם המשוגעים מתנסים בחוויות נפשיות שהאדם הרגיל אינו מבין אותן או לא התנסה בהן" (Riley, 1905: 234).

במאמרו "הגאונות והכישרון" (1895) הציג הרופא היהודי מקס נורדאו תיאוריה על הגאונות: "הנני מאמין, כי קרובים אנחנו לאמת אם נאמר: בעל כישרון הוא עצם העושה את הפעולות הרגילות, במידה כללית או רק במידה מרובה, באופן יותר טוב ובחריצות יותר נעלה מרוב בני מינו, אשר גם הם ביקשו להשתלם בְּעִשְׂיָתָן. הגאון הוא איש המחציא פעולות חדשות מעיקרן, אשר לפניו לא היו, או משתמש בהרגילות הישנה על פי דרכו המקורי המיוחד לו לבדו" (שם). בעוד חוקרים והוגים אחרים מחפשים אחר "גן" של מקוריות, ניצוץ - שאת קיומו ניסו להסביר בתקופה המודרנית או בעת העתיקה במונחים מתחומים כמו פתולוגיה, רפואה או תורת הנפש - נורדאו סבר שהמקוריות היא איכות: לגאון יש מה שיש לבעל הכישרון, אבל באיכות גבוהה יותר.

היוצר המשוגע

וחרזה לניז'ינסקי. לפי אחת הטענות שנקשרו בשמו, ביומנו אפשר למצוא מעין הוכחות לקשר שבין גאונותו למחלתו. כידוע, נישואיו לרומולה דה פולסקי הביאו לקרע בינו לבין דיאגילב, שאתו קיים יחסים הומוסקסואליים. במלחמת העולם השנייה ניז'ינסקי ורעייתו נעו ונדו בין מדינות, בעוד זהותו הרוסית מרחפת מעל לראשו כל העת. הוא התאמן והופיע פחות, ואני סבורה שמצבו הנפשי החל להידרדר אז. לתהליך זה נתן ניז'ינסקי ביטוי ביומנו. אשתו לקחה אותו לסנט מוריץ שבשווייץ. הרופאים שם קבעו כי הוא סובל מ"סכיזופרניה ובלבול עם מאניה בינונית של סערת רגשות". לאחר מכן החלה תקופת האשפוז הממושכת שלו. היומן אכן כתוב בצורה מוזרה. ניז'ינסקי אמנם היה חולה, אבל קטעים רבים ביומנו מעידים שהיה מודע למצבו. הוא ציין פעמים רבות שהתנהג כמשוגע כדי להשיג את מטרתו. היומן כתוב במשפטים קצרים ובלתי סדורים ויש בו חזרות רבות וחיבורי מלים על בסיס צלילי.

היומן נכתב בתוך שישה שבועות. נראה שהוא נכתב מתוך צורך יצירתי ולא דווקא למטרת תיעוד או פרסום. צורת הכתיבה תוארה כ"הוכחה" למצבו הנפשי. אלא שסוף המאה ה־19 ותחילת המאה ה־20 הביאו עמם את הפוטוריזם, את הכתיבה האוטומטית ואת הסוריאליזם. כמו כן, ניז'ינסקי הושפע מהרעיונות הנוצריים העולים מכתביו של הסופר והוגה הדעות לב טולסטוי. ביומן ניז'ינסקי מעלה רעיונות על היותה של רוסיה מרכז רוחני ומזכיר את אלוהים בדרכים שונות. היומן עתיר תיאורים על אכילה, עיכול וגוף, שלאדם מן היישוב נראים תמוהים, אבל לרקדן שגופו הוא מהותו יסוק זה הוא חלק ממצאות יומיומית.

נפש האמן

מבחינים פסיכולוגיים מסוימים פותחו כדי למדוד את נטייתו של אדם לנוירוזזה או לפסיכוזה. כל תקופה קובעת את ערכיה, את גבולותיה ואת המקום שמאפשר למשוגע להיות "סתם" משוגע, ולאמן להיות גם משוגע וגם להרחיב את גבולות המושגים הערכיים הפתולוגיים. לטענה שהגאונות